ISSN: 2522-9699, 2616-5007

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.53(3-4)-1
УДК 130.2+37.013.73

РОЗУМНИЙ АЛЬТРУЇЗМ: ЙОГО ПРИРОДА І АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ

С. А. Крилова

Анотація.

Актуальність теми дослідження *зумовлена тим, що у кризові часи, особливо в ситуації війни, актуалізується необхідність альтруїзму. Але в авторитарних і тоталітарних суспільствах альтруїзм зводиться до самопожертви в ім'я інтересів лідера і його оточення. Альтруїзм повинен набути ознак "розумного альтруїзму", носій якого здатний до турботи і любові не лише до інших, а й до себе. Особливо актуальним це стає для збереження демократії. Однією з ефективних практик розвитку розумного альтруїзму є освіта, яка вільна від формалізму, фанатизму й егоїзму.*

Постановка проблеми*. Важливими питаннями є те, що таке альтруїзм і якими є передумови розвитку розумного альтруїзму? Якими повинні бути практики, що актуалізують розумний альтруїзм? Можна припустити, що саме освіта може бути однією з таких практик.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій*. Проблему альтруїзму досліджують сучасні українські автори, серед яких можна зазначити Ю. Гуменюк, К. Литвинюк, Р. Малиношевського, Н. Оленцевич, Т. Пантюк, Ю. Пантюк, А. Рідкодубську, О. Фоміну, Ю. Шабанову та ін. Продуктивні підходи щодо можливостей освіти для актуалізації конструктивного альтруїзму зустрічаємо у роботах В. Андрущенка. Методологія метаантропології, яку розробляє Н. Хамітов, дозволяє усвідомити метаморфози альтруїзму в екзистенціальних вимірах буття людини.*

Постановка завдання. *Завданням даної статті є концептуалізація розумного альтруїзму, як такого, що протистоїть проєкту альтруїзму, основаному на абсолютній необхідності самопожертви, заперечення себе. В актуалізації розумного альтруїзму допомагають практики освіти.*

Виклад основного матеріалу. *В координатах метаантропології розумний альтруїзм передбачає поєднання турботи і любові до Іншого з турботою і любов'ю до себе, що заперечує абсолютну необхідність самопожертви. Людина допомагає Іншому, але при цьому в неї залишається можливість саморозвитку і побудови свого проєкту життя. Розумний альтруїзм можливий за умови любові до себе, яка передбачає самотворення та саморозвиток. Актуалізація розумного альтруїзму найбільш органічною є в демократичних суспільствах.*

В ситуації прийняття альтруїзму як абсолютно необхідної самопожертви, відсутня турбота і любов до себе, що часто-густо призводить до фізичного знищення чи до особистісної деградації. Це притаманно для тоталітарних та авторитарних суспільств, де людина є лише гвинтиком суспільного механізму. Такій деперсоналізації людини у викривленому альтруїзмі може протистояти освіта.

Висновки. *Розумний альтруїзм актуалізується освітою, яка формує мотивацію до самопізнання і саморозвитку.*

Ключові слова: *альтруїзм, розумний альтруїзм, гуманізм, самопожертва, освіта, метаантропологія, соціальна метаантропологія, буденне буття людини, граничне буття людини, метаграничне буття людини, авторитаризм, тоталітаризм, демократія.*

INTELLIGENT ALTRUISM: ITS NATURE AND ACTUALIZATION THROUGH EDUCATION

Svitlana Krylova

Abstract.

Relevance of the research. *topic is due to the fact that in times of crisis, especially in a war situation, the need for altruism is actualized. But in authoritarian and totalitarian societies, altruism is reduced to self-sacrifice in the name of the interests of the leader and his environment. Altruism must acquire the features of "smart altruism", the bearer of which is capable of caring and loving not only for others, but also for himself. This becomes especially relevant for preserving democracy. One of the effective practices for the development of smart altruism is education, which is free from formalism, fanaticism and selfishness.*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Problem statement. *Important questions are what is altruism and what are the prerequisites for the development of smart altruism? What should be the practices that actualize smart altruism? It can be assumed that education can be one of such practices.*

Analysis of recent research and publications. *The problem of altruism is studied by modern Ukrainian authors, among whom are Yu. Gumenyuk, K. Lytvynyuk, R. Malynoshevsky, N. Olentsevich, T. Pantyuk, Yu. Pantyuk, A. Ridkodubska, O. Fomina, Yu. Shabanova, and others. Productive approaches to the possibilities of education for the actualization of constructive altruism are found in the works of V. Andrushchenko. The methodology of metaanthropology, developed by N. Khamitov, allows us to understand the metamorphoses of altruism in the existential dimensions of human existence.*

Research task. *The task of this article is to conceptualize reasonable altruism as one that opposes the project of altruism based on the absolute necessity of self-sacrifice, self-denial. Educational practices help in the actualization of reasonable altruism.*

Main material presentation. *In the coordinates of metaanthropology, intelligent altruism involves a combination of care and love for the Other with care and love for oneself, which denies the absolute necessity of self-sacrifice. A person helps the Other, but at the same time he or she still has the opportunity for self-development and building his or her life project. Intelligent altruism is possible under the condition of love for oneself, which involves self-creation and self-development. The actualization of intelligent altruism is most organic in democratic societies.*

In a situation of accepting altruism as an absolutely necessary self-sacrifice, there is no care and love for oneself, which often leads to physical destruction or personal degradation. This is inherent in totalitarian and authoritarian societies, where a person is only a cog in the social mechanism. Education can counteract such depersonalization of a person in distorted altruism.

Conclusions. *Intelligent altruism is actualized by education, which forms motivation for self-knowledge and self-development.*

Keywords: *altruism, intelligent altruism, humanism, self-sacrifice, education, metaanthropology, social metaanthropology, ordinary human existence, boundary human existence, meta-boundary human existence, authoritarianism, totalitarianism, democracy***.**

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у кризові часи, коли панує невизначеність, особливо в ситуації війни, актуалізується необхідність альтруїзму. При цьому в авторитарних і тоталітарних суспільствах альтруїзм зводиться до самопожертви в ім'я інтересів лідера і його оточення. Можна припустити, альтруїзм повинен набути ознак "розумного альтруїзму", носій якого здатний до турботи і любові не лише до інших, а й до себе. Це стає особливо актуальним для збереження і розвитку демократії в кризових умовах. Важливим є пошук ефективних практик, які допоможуть розвинути розумний альтруїзм, однією з таких практик є освіта, яка є вільна від формалізму, фанатизму й егоїзму.

Постановка проблеми. Важливими питаннями є те, що таке альтруїзм і якими є передумови розвитку розумного альтруїзму? Якими повинні бути практики, що актуалізують розумний альтруїзм? Можна припустити, що саме освіта може бути однією з таких практик. Проте освіта повинна бути не просто формальною, а змістовною, глибокою, креативною – розумною освітою (термін В. Андрущенко).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою ефективного альтруїзму у контексті теорії сталого розвитку займається сучасна дослідниця Ю. Гуменюк, К. Литвинюк аналізує альтруїзм як антрополого-біологічну детермінанту договірного регулювання відносин, Р. Малиношевський розглядає соціально-педагогічні орієнтири виховання альтруїзму, Т. Пантюк та Ю. Пантюк усвідомлюють сутність альтруїзму і методи його виховання у дітей і молоді, А. Рідкодубська досліджує альтруїзм як педагогічну категорію, Н. Фоміна поєднує альтруїзм і волонтерство та визначає аспекти взаємозв'язку у соціальній поведінці, Ю. Шабанова аналізує альтруїзм як світоглядну основу концепції основного доходу.

Продуктивні підходи щодо можливостей освіти для актуалізації конструктивного альтруїзму зустрічаємо у роботах В. Андрущенка. Методологія метаантропології, яку розробляє Н. Хамітов, дозволяє усвідомити метаморфози альтруїзму в буденному, граничному й метаграничному екзистенціальних вимірах буття людини.

Постановка завдання. Завданням даної статті є усвідомлення розумного альтруїзму, як такого, який протистоїть самопожертві. В актуалізації розумного альтруїзму допомагає практика розумної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Альтруїзм можна визначити як протилежність егоїзму, це безкорисливе прагнення допомогти іншим людям. Однак

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

альтруїзм може ставати предметом маніпуляцій і способом руйнації себе, близьких, рідних, друзів, колег. Так зазвичай відбувається в авторитарних і тоталітарних суспільствах, в яких культивується безумовний, безмежний альтруїзм.

Дійсно, "слід розуміти, що безмежний альтруїзм, до якого закликають авторитарні і тоталітарні лідери та їх ідеологи, може обертатися на фанатизм, в якому знищується свобода особистості. Більше того, альтруїзм як фанатизм може бути небезпечним не лише для самої людини, а й для інших, кого альтруїст-фанатик робить об'єктом поклоніння або ненависті. Особливо небезпечний фанатичний альтруїзм для тих, кого авторитарні чи тоталітарні режими визначили як "ворогів народу". Фанатичний альтруїзм, що спотворює свободу людини, можливий навіть за умов демократії, виявляючись сьогодні у різноманітних практиках "культури скасування" [3, с. 162].

Культивація безмежного, нерозумного альтруїзму в умовах авторитаризму й тоталітаризму призводить до його проникнення в сім'ю, деформуючи її. Показвим є фільм "Чорний сніг" режисера Мартіна Ходара, де зображується трагічна доля старшого брата Сальвадора в багатодітній сім'ї. Сальвадор жертвує собою, беручи на себе злочин і провину середнього брата, в результаті чого стає ізольованим і засудженим своєю спільнотою. Сальвадор як продукт авторитарного суспільства й авторитарної сім'ї жертвує собою заради брата, але у підсумку отримує негативний досвід, нещасливу долю й самотність.

Пригадаємо сюжет фільму. Історія розгортається навколо чоловіка по імені Сальвадор, який самотньо живе в горах, у батьківському будинку. Його батько колись оселися в цій місцевості, де в нього з дружиною народилися четверо дітей, – троє хлопців і дівчина. Мати помирає, а батько залишається з дітьми сам. Так і живуть вони усамітнено, займаючись полюванням. Батько достатньо авторитарний, і ця авторитарність є насідком перебування чоловіка в авторитарному суспільстві. Діти підростають, і одного разу молодший брат стає свідком близьких стосунків середнього брата Марка і сестри Сабріни. Середній брат, Марк, побоюючись, що малюк розповість про їхню таїну батькові, на полюванні свідомо вбиває молодшого брата. Старший брат, Сальвадор, побачивши вбивство, бере злочин середнього брата на себе. В результаті він стає ізгоєм, – від нього відвертається батько, спільнота, він залишається абсолютно ізольованим. Чоловік так і живе сам-один в цьому будинку, не маючи ані дружини, ані дітей. Авторитарний батько і авторитарне суспільство виховало його у дусі самопожертви заради інших.

Коли помирає батько, який жив з середнім братом Марком, останній разом з дружиною приїжджає до Сальвадора, щоб поділити батьківське майно. З'ясовується, що Марк "забув" про свій злочин і впевнений у тому, що саме Сальвадор вбив молодшого брата. Така несправедливість викликає у Сальвадора агресію, і він виганяє з дому Марка з дружиною. Кінець фільму трагічний, – Сальвадора вбиває Лаура – дружина Марка, справу про цей злочин закривають, Марк успішно продає майно сім'ї, а таїна родинного гріха швидко забувається.

Сюжет породжує питання: беручи злочин брата на себе, Сальвадор проявляє альтруїзм чи йде проти правил моралі? Щоб відповісти на це запитання, з'ясуємо, що таке розумний альтруїзм і безумовний (жертовний) альтруїзм і чим вони відрізняються.

Безумовний або жертовний альтруїзм означає постійну готовність до самопожертви. Самопожертва – це бажання віддати своє життя і своє щастя заради інших. Порівнюючи розумний альтруїзм і безумовний (жертовний) альтруїзм, можна зробити висновок, що вони певною мірою співпадають. Але якщо в *розумному альтруїзмі самопожертва є можливою в граничній ситуації, то в жертовному альтруїзмі вона є майже обов'язковою.*

В авторитарних чи тоталітарних суспільствах альтруїзм практично співпадає з самопожертвою. Основою ідеології й моралі таких суспільств є жертва собою, своєю особистістю, а іноді й життям заради суспільства.

Можна констатувати, що розумний альтруїзм, який культивується в демократичних суспільствах, передбачає турботу про себе, яка не припускає однозначність самопожертви. Людина допомагає Іншим, але при цьому в неї залишається можливість свого саморозвитку і побудови *свого* проєкту життя.

Розумний альтруїзм допустимий за умови любові до себе, коли людина розвиває свій духовний і душевний потенціал. "Любов до себе – це перший щабель у великій та довгій сходинці любові ... любові до Всесвіту, людства, Бога. Любов до себе дає можливість кожній людині пережити, що окрім тілесності вона має ще духовне та душевне начала, які у їх

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

поєднанні і складають особистість" [2, с. 60]. Людина, яка любить себе, починає створювати щось для інших, але любов до себе і творчість набувають конструктивності лише завдяки самопізнанню й самотворенню. "Лише через самотворення стає можливим творення відносин між людьми, творення Любові. Та справедливою буде і протилежна думка: самотворення стає можливим тільки завдяки любові до себе, що творчо відкривається світові. Дійсна любов до себе – це велика праця, це зростання та накопичення знань і почуттів, це самозміна, яка дає можливість не тільки брати, але й віддавати" [2, с. 61].

Доречними будуть думки Мейстера Екхарта, який пише, що любов до себе, породжує любов до Іншого як себе. З іншого боку, він зазначає: поки ти любиш іншого менше, ніж себе, тобі не вдасться любити себе як треба; якщо ж ти любиш всіх однаково, то ти любиш їх як Єдиного, яким є і Бог, і людина. Для Мейстера Екхарта великий і праведний той, хто люблячи себе, любить також й усіх інших.

Таким чином, справжня любов до себе можлива лише тоді, коли ти любиш Іншого; і, навпаки, справжня любов до Іншого породжується любов'ю до себе, яка передбачає і самотворення, і творення відносин з Іншим, і творення вчинків і артефактів для своєї культури і всіх культур. "Конструктивна любов до себе – це любов до ідеального себе. Коли людина починає любити в собі свої ідеальні, бажані риси, а не тільки милуватися та хвалитися теперішнім станом, тільки тоді любов до себе наповнюється вищим етичним сенсом. Конструктивна любов до себе актуалізує не тільки саму людину, вона актуалізує людей, які знаходяться поруч. Людина, наповнена конструктивною любов'ю до себе, не має бажання володарювати над людьми – плодотворність її світовідношення у тому, що свій саморозвиток вона прагне передати іншим у вільній комунікації" [2, с. 61-62].

Отже, любов до себе як турбота і любов до себе є основою розумного альтруїзму, який передбачає розвиток і відкритість до Іншого.

На відміну від розумного альтруїзму альтруїзм, який вимагає безумовної самопожертви, зводиться до неї, демонструє відсутність справжньої любові і турботи не лише про себе, а й стосовно Іншого. Це призводить чи то до фізичної жертви собою, чи до особистісної деградації – як того, хто постійно жертвує собою чи того, в ім'я кого жертвують. Саме в тоталітарних і авторитарних суспільствах людину програмують на безумовну самопожертву заради Батьківщини, а не актуалізують до гідної самореалізації заради себе і Батьківщини. Тих, хто не бажає жертвувати собою, репресують в тоталітарному суспільстві, а в авторитарному – маргіналізують.

Повертаючись до кінострічки "Чорний сніг", ми по-новому бачимо самопожертву Сальвадора. Заради брата, спокою і миру в батьківській сім'ї, він жертвує собою, як це зробив би типовий громадянин авторитарного чи тоталітарного суспільства, якого налаштовували на самопожертву ідеологи цих соціумів. В результаті чоловік отримує покалічену долю і самотність. Натомість він міг би більш мудро розв'язати цю колізію, наприклад, не допустивши спочатку морального падіння, а потім і злочину брата. Однак в авторитарній чи тоталітарній спільноті люди зазвичай не здатні до щирого душевного й розумного спілкування.

Тому альтруїзм як світоглядна установка, що породжує бажання допомагати іншим, завжди повинен бути розумним, тобто усвідомленим щодо Іншого, а також із турботою і любов'ю до себе.

Звертаючись до методології метаантропології, яку запропонував Н. Хамітов [5] та соціальної метаантропології, яку я розвиваю в своїх роботах [2; 3; 4], нагадаю, що у буденному бутті людина живе волями до самозбереження і продовження роду, в граничному бутті вона підкоряється волі до влади, а також волі до пізнання і до творчості, а в метаграничному – волі до співтворчості, любові і свободи [5, с. 33-36].

Альтруїзм людини буденного буття в авторитарних і тоталітарних суспільствах завжди буде самопожертвою, яка навіяна вихованням, освітою, середовищем. В демократичних суспільствах цей альтруїзм втрачає свою безумовність, він здатний набувати розумних форм співпраці як в сім'ї, так і в колективі; зворотнім боком демократії може бути відмова людини буденності від альтруїзму заради егоїстичного споживання і зовнішньої толерантності, ця відмова може бути тим більшою, чим більшою буде соціальна стабільність.

Людина граничного буття за умов авторитаризму й тоталітаризму може виявляти альтруїзм у вигляді самопожертви, але свідомо і вільно заради влади і слави або імітувати альтруїзм заради тих самих влади і слави.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Людина метаграничного буття в авторитарних і тоталітарних режимах буде виявляти альтруїзм через практики гуманізації суспільства. Це і робить її альтруїзм розумним, позбавляючи прагнення до самопожертви.

У просторі демократії людина метаграничного буття також буде виявляти розумний альтруїзм, але це буде не просто альтруїзм гуманізації негуманних режимів, цей розумний альтруїзм буде альтруїзмом посилення гуманістичних тенденцій, посилення духу співтворчості і любові, набуття розумної конкуренції між особистостями.

Мотивом людини метаграничного буття за будь-яких суспільних і політичних умов буде любов до себе і до Іншого, яка посилює власну творчу свободу і творчу свободу Іншого. Людина метаграничного буття має філософський світогляд – критичний, самостійний, творчий, системний і цілісний [5, с. 44-45]. Тому "альтруїзм людини з філософським світоглядом виходить за межі фанатичного альтруїзму людини буденності і егоїзму у масці альтруїзму людини граничного буття. Такий альтруїзм поєднує щиру відкритість до Іншого, бажання допомагати йому з піклуванням про свій особистісний розвиток" [6, с. 57-58].

Вже згаданий Сальвадор з фільму "Чорний сніг" є людина на межі буденного й граничного буття і, водночас, продукт авторитарного суспільства та авторитарного виховання в сім'ї. А тому він міг проявити альтруїзм лише як самопожертву, що і призвело його до відчуження і самотності у просторі нового демократичного суспільства, в якому перебуває його брат з дружиною – носії буденного буття.

Залишається важливе питання: які суспільні практики можуть розвинути в людині прагнення до розумного альтруїзму? Вважаю, що розумний альтруїзм передусім здатна сформувати *розумна освіта*. Український філософ В. Андрущенко у своїй книзі "Просвітницька Одиссея розуму" так характеризує таку освіту: Автор пише: "…освіта, яка готує нові покоління до самостійного життя, має сама бути "розумною". Вона має передати підростаючим поколінням знання, соціокультурний досвід, накопичений століттями…" [1, с. 20-21].

Таким чином, розумна освіта в Україні передбачає й модернізацію освітнього процесу, її креативне оновлення. Однак потрібно не забувати і про збереження традицій в освіті, які є основою, що базується на традиціях українського народу, архетипах його культури.

Не можна не погодитися зі словами В. Андрущенко, який пише, що "українська освіта завжди була потужною, спроможною, високоефективною системою. У всі часи і при будь-якій владі українці шанували знання, намагались освоїти й передати їх дітям" [1, с. 378].

Дійсно, українці завжди тягнулися до знань, постать освітянина і вченого завжди викликала повагу і довіру. При цьому "високий ступінь довіри в суспільстві до професії вченого можна пояснити високою оцінкою значення "індексу" довіри в межах самої наукової спільноти. В особистому спілкуванні людей науки роль довіри значно підсилена існуванням наступності й наукової традиції, яка ґрунтується на дотриманні обов'язкового для науковця комплексу професійних норм і цінностей" [7, с. 87].

Висновки. Для осмислення розумного альтруїзму, плідного і для особистості, і для суспільства, продуктивними є методологічна стратегія метаантропології Н. Хамітова, а також підхід соціальної метаантропології, який розвиває автор цієї статті. В цих методологічних координатах можна усвідомити, що розумний альтруїзм переходить з потенції в реальність в екзистенціальному просторі особистості метаграничного буття, яка реалізується за умов демократії.

В усвідомленні ролі освіти у становленні того феномену, який був концептуалізований в статті як "розумний альтруїзм", плідним виявився підхід В. Андрущенка. В контексті цього підходу можна зробити висновок, що українська освітня система має всі потенції долати і формалізм, який веде до некомпетентності й буденного світогляду, і егоїстичний прагматизм, який здатний руйнувати гуманізм і породжувати людину, яка готова заради свого успіху маніпулювати іншими, і безмежний, фанатичний альтруїзм, який провокує авторитарні тенденції та, водночас, посилюється ними.

Саме освіта, яку можна назвати по-справжньому розумною, здатна актуалізувати розумний альтруїзм, який спрямовує людину до саморозвитку і самотворення, усвідомленого і гідного життя, відкритості і щирої допомоги Іншому.

Аналіз впливу освіти на розвиток розумного альтруїзму потребує нових глибоких досліджень. Одним з їх напрямів може бути проблематика, пов'язана з типологію світогляду в координатах метаантропології; виділяючи буденний, особистісний і філософський типи

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

світогляду, які відображають буденне, граничне і метаграничне буття людини [5, с. 41-44], можна вже зараз припустити, що людина саме з філософським світоглядом – самостійним, критичним, творчим, цілісним й гуманістичним – буде мати повноту розумного альтруїзму в будь-яких соціальних умовах.

Перспективною для продовження досліджень також є концепція нового гуманізму, яка формується на основі методології метаантропології історії [8]. Це надає нові евристичні можливості усвідомити роль й специфіку розумного альтруїзму на даному історичному етапі розвитку людства, в просторі якого виклик неототалітаризму спонукає до оновлення і гуманізму, і альтруїзму. В тому числі і в системі освіти.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, ВП 2025. *Просвітницька одіссея розуму*. Київ : *Знання України*. 524 с.
2. Крилова, СА 2020. 'Виміри любові та проблема подолання самотності'. *Людина. Екзистенція. Культура. Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць*. За редакцією Н. Хамітова і С. Крилової. Київ : *КНТ*. 370 с.
3. Крилова, СА 2025. 'Покликання людини і альтруїзм як проблема практичної філософії'. *Міжнародна наукова конференція. Дні науки філософського факультету,* с. 161-165.
4. Крилова, СА 2022. *Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу: монографія*. Видання 2-е, видання, виправлене і доповнене. Київ : *КНТ*. 536 с.
5. Хамітов, Н 2023. *Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту*. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ : *КНТ*. 405 с.
6. Хамітов, Н & Крилова, С 2024. 'Філософське мистецтво як практична філософія: фактор світоглядної стійкості й альтруїзму: метаантропологічний аналіз'. *СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 2 (24), с. 56-59.
7. Шашкова, Л & Крилова, С 2023. 'Академічна доброчесність і академічна харизма вченого: цінності відкритості й довіри'. *СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 2 (22), с. 87-90.
8. Khamitov, N 2023. *The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century*. Sofia : *Kibea*. 124 p.

References:

1. Andrushchenko, VP 2025. *Prosvitnytska odisseia rozumu (Educational Odyssey of Mind)*. Kyiv : Znannia Ukrainy. 524 s.
2. Krylova, SA 2020. 'Vymiry liubovi ta problema podolannia samotnosti. Liudyna. Ekzystentsiia. Kultura (Deminss of love and the problem of Overcoming Loneliness'. Man. Existence. Culture)'. *Pidkhid filosofskoi antropolohii yak metaantropolohii: zbirnyk naukovykh prats*. Za redaktsiieiu N. Khamitova i S. Krylovoi. Kyiv : KNT. 370 s.
3. Krylova, SA 2025. 'Poklykannia liudyny i altruizm yak problema praktychnoi filosofii (Calling a person and altruism as a problem of practical philosophy)'. *Mizhnarodna naukova konferentsiia. Dni nauky filosofskoho fakultetu*, s. 161-165.
4. Krylova, SA 2022. *Krasa liudyny v zhyttievykh praktykakh kultury. Dosvid sotsialnoi ta kulturnoi metaantropolohii i androhin-analizu: monohrafiia (The beauty of man in life practices of culture. Experience of social and cultural metaanthropology and androgynos: monograph)*. Vydannia 2-e, vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv : KNT. 536 s.
5. Khamitov, N 2023. *Filosofska antropolohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu (Philosophical anthropology: actual problems. From theoretical to practical turn)*. 5-e vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv : *KNT*. 405 s.
6. Khamitov, N & Krylova, S 2024. 'Filosofske mystetstvo yak praktychna filosofiia: faktor svitohliadnoi stiikosti y altruizmu: metaantropolohichnyi analiz (Philosophical art as practical philosophy: a factor of worldview stability and altruism: metanthropological analysis)'. *SOFIIA. Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk*. № 2 (24), s. 56-59.
7. Shashkova, L & Krylova, S 2023. 'Akademichna dobrochesnist i akademichna kharyzma vchenoho: tsinnosti vidkrytosti y doviry (Academic virtue and academic charisma of the scientist: values of openness and trust)'. SOFIIA. *Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk*. № 2 (22), s. 87-90.
8. Khamitov, N 2023. *The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century*. Sofia : *Kibea*. 124 p.

Прорецензовано / Reviewed *20.04.2025*
Рекомендовано до друку / Recommended for publication *29.04.2025*